

GODA KATALIN

A görög mitológia ábrázolása a Húsvéti Krónikában

Az a sokszínűség és gazdagság, melyet a görög mitológia és istenvilág hordoz magában, számtalan lehetőséget nyújt ennek az anyagnak a feldolgozására. A *Húsvéti Krónika* szerzője azonban nem törekedett arra, hogy ezt a gazdagságot teljes egészében az olvasói elé tárja. A mű egészéhez képest ugyanis csak töredék az, amelyben Zeusról, Arésről vagy a többi istenségről olvashatunk. E munka középpontjában mégis az áll, hogyan is ábrázolta a szerző a görög mitológiát, ehhez azonban érdemes megvizsgálni a tágabb keretet, így magát a krónikát is.

A Húsvéti Krónika a Kr. u. VII. században, 631–641 között keletkezett Konstantinápolyban. Ióannés Malalas VI. században írt műve, a *Chronographia* után ez a krónika volt a világtörténeti érdeklődésű művek legkorábbi alkotása. Ezeknek a műveknek három kiemelkedően fontos jellemzője van. Az első, hogy a világtörténetet tárgyaló krónikák az eseményeket mindig Ádám Teremtésétől a saját korukig tárgyalták. A második jellemző, hogy a világtörténet alapvetően keresztény műfaj volt. Ezt az állítást igazolja egyfelől az, hogy a művek középpontjába mindig az isteni Gondviselés került, másfelől pedig az, hogy Krisztus születése, élete és kereszthalála szolgált viszonyítási pontként a világtörténetekben. A harmadik fontos jellemző, hogy az a nyelv, amelyen lejegyezték ezeket az alkotásokat, az irodalmi *koiné* volt. Ez közelebb állt a mindennap használt nyelvhez, mint az atticizáló görög nyelv, melyen az irodalmi alkotások nagy része született. Mindezeknek pedig döntő szerepe volt abban, hogy ennek a műfajnak volt Bizáncban a legszélesebb olvasóközönsége, és hogy a középkori történetírás legfontosabb műfajává a világtörténet vált.

A krónika szerzőjéről csupán annyi bizonyos, hogy Sergios konstantinápolyi pátriárka (610–638) egyik bizalmasa lehetett, aki maga is egyházi személy volt. A mű Ádám Teremtésével kezdődött és Kr. u. 630-ig tárgyalta az eseményeket, noha a krónika eleje és vége elveszett. A mű több néven is ismert, de maga az író is adott neki címet, amely magyarul így hangzik: *Az idők kivonata Ádámtól, az első teremtett embertől a legjámorabb Héراكleios császár uralkodásának a huszadik, és az ő saját fia, az új Konstantin, consulátusának tizenkilencedik, uralkodásának tizennyolcadik évéig, az indictio harmadik évéig.*

A második jellemzőnek megfelelően a Húsvéti Krónika eseménytörténetét is Krisztus élete és kereszthalála osztotta ketté. A Megváltó születése előtti időszakot tárgyaló részben, az özönvizet és az utána történő széttelepedést leíró részt követi a mitológia tárgyalása. Ez a fejezet a mitológia értelmezési módja miatt érdemel külön figyelmet. A krónika szerzője ugyanis az euhémerista mítoszábrázolást követte, tehát mint földi halandókat ábrázolta az isteneket, akiket kivételes érdemeik, valamint kulturális újításaik miatt csak haláluk után kezdtek halhatatlan istenekként tisztelni.

Az euhémerista mítoszfeldfogás a hellénisztikus kori írótól, Euhémerostól származik. Ἱερὰ ἀναγραφή, vagyis *Szent felirat* című, Kr. e. 280 körül keletkezett művében egy kitalált utazás kapcsán beszélt Panchaia szigetéről. A sziget templomában talált feliraton Zeusnak, Kronosnak és Uranosnak a tettei voltak megörökítve. Az Euhémeros által képviselt mítoszfeldfogás, vagyis az istenek emberivé tétele akkor az uralkodó hőskultuszát igyekezett hihetővé tenni. Ennius (239–169) ugyan lefordította latinra a művet, mégsem vált nagy hatású alkotássá a hellénizmus idején.

Mindez azonban megváltozott a kereszténység terjedésével. A keresztény egyházatyák ugyanis mint a pogány istenségek elleni érvet használták fel az euhémerizmust. Leegyszerűsítették a kirajzolódó istenképet és azt ragadták meg belőle, hogy az istenek emberek voltak. A pogányság cáfolatának euhémerista módjával találkozunk – a teljesség igénye nélkül – már a második században keleti területen Athénagoras és Athanasios műveiben. A nyugati egyházatyák közül az egyik első Tertullainus (160k–225k) volt, aki nyílt támadást intézett a pogányság ellen, majd Lactantius (250k–325k) *Divinae Institutiones* cím munkájának első könyvében fejtette ki nézeteit a pogány istenhitről. Ebben a műben sorra vette az isteneket, elmondta azokat a tetteket, amelyeket életükben vittek végbe, és amelyek miatt később istenekként kezdték tisztelni Venust, Marsot vagy Neptunust. Az ötödik században pedig így járt el Szent Ágoston (354–430) is, aki az *Isten városa* című művében a pogány isteneket a földi város királyaiként ábrázolta.

A Húsvéti Krónika szerzője követte az évszázadok óta a keresztények körében kialakult szemléletmódot. Ezek alapján egykor élt királyokként tekintett azokra, akiket a politeista istenképpel rendelkező ókori görögség a kezdetektől fogva istenekként tartott számon. Ő ugyan nem mondta ki nyíltan, hogy a pogányság ellen ír, ahogyan tették ezt néhány évszázaddal korábban az egyházatyák, és a VII. században talán már nem is volt erre szükség, de keresztényként magyaráznia kellett valahogyan a politeizmust. Ítéletet nem mondott nyíltan, mint ahogy ez általában jellemző volt, bár maga az ábrázolásmód éppen elég határozott vélemény volt.

A görög mitológia tárgyalásakor nem említette meg valamennyi görög istent, és nem is csak őket említette, hiszen írt Bélosról és Nimródról is, a nőekkel pedig (Hérával, Démétérrel vagy Pallas Athénéval) érthető módon egyáltalán nem foglalkozott, mégis szépen kirajzolódik a krónika szerzőjének szemléletmódja a felsorakoztatott mitológiai alakok ábrázolásának vizsgálata során.

Az első Nebród vagy, ahogy a Szentírásból is ismert, Nimród volt Sém törzséből, akit halála után a perzsák istenné emeltek. A görög szöveg így fogalmaz: Ἐγεννήθη δὲ καὶ ἄλλος ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ Σήμ, Χοὺς ὀνόματι, ὅστις ἐγέννησεν τὸν Νεβρώδ, ὃν λέγουσιν οἱ Πέρσαι ἀποθεωθέντα. A krónika szerint ugyanis ő alapította meg Babilónt, τὴν Βαβυλωνίαν κτίσαντα, valamint nagy vadász lévén megtanította erre a tudományra az embereket. Οὗτος ὁ Νεβρώδ πρῶτος κατέδειξε τὸ κυνηγεῖν.

A gigászok közül származó Kronos volt a következő, aki élete során több olyan tettet hajtott végre, amellyel kiemelkedett mindenki más közül. Ő volt az első, aki királyi hatalmat gyakorolt mások fölött. A krónikában ezt a következőképpen olvashatjuk: πρῶτος κατέδειξε τὸ βασιλεύειν ἢ τοι ἄρχειν καὶ κρατεῖν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων: Ezen kívül leigázta egész Perzsiát, majd miután feleségét Rheát és fiát, Zeust is Asszíriában hagyta, nyugatra ment, és azt a területet is meghódítva uralkodott ott sok évig. Görögül ez így hangzik: ἐβασίλευσεν αὐτὸς πρῶτος τῆς Ἀσσυρίας ἔτη πολλά.

Zeus nagy tetteiről azt tudjuk meg, hogy harminc évig uralkodott az asszírok felett: μετὰ δὲ τὸ βασιεῦσαι τὸν Πῖκον τὸν καὶ Δία τῆς Ἀσσυρίας ἔτη τριάκοντα, majd Kronos után ment nyugatra és Itália királya volt hatvankét évig, tehát: ἐβασίλευσεν τῆς δύσεως, ἤγουν τῆς Ἰταλίας, Πῖκον ὁ καὶ Ζεὺς ὅλα ἔτη ξβ'. Amikor pedig százhusz évesen meghalt, megparancsolták, hogy Kréta szigetén temessék el. A gyermekei temették el és sírt is emeltek neki.

A harc istenének mondott Arést éppen azért tisztelték leborulva halála után, mert életében nagy harcos volt. A krónika szerzője könyörtelen harcosként írta le, aki az északi területek ellen indított háborút. Megtámadta a Kaukázus vidékét is, és megszerezte az uralmat a terület felett. Ezek miatt állítottak neki sztélét az asszírok, a perzsák pedig Baál istenként tisztelték. A krónika szerzője így tudósít az istenségről és harci cselekedetéről: οὗτος ἐγένετο πικρὸς πολεμιστῆς, ὅστις ἐπολέμησεν ἐπὶ τὰ ἀρκτῶα μέρη.

Az olymposi istenek közül Hermést is úgy ismerjük meg a krónikából, mint királyt. Zeus halála után Itáliában uralkodott harmincöt éven keresztül. Ő volt az, aki az aranybányát először találta meg, és aki az arany megolvasztásának a módjára is rájött. Ezek után Egyiptomba ment, itt is uralkodott harminckilenc évig. Az itt élők számára jóslat, λέγοντα τὰ μέλλοντα, filozófiát tanított, ἐφιλοσόφει παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις és kincseket adott nekik, παρέχοντα αὐτοῖς χρήματα. Az itt véghezvitt jótettei voltak azok, amelyek miatt Egyiptomban leborulva imádták és aranyistennek is nevezték őt, προσεκύνουν αὐτὸν πλουτοδότην ἐκάλουν, ὡς χρυσὸν θεὸν νομίζοντες.

A krónika Héphaistost nevezte meg Hermés után egyiptomi uralkodóként, akit halála után szintén isteneknek kijáró tisztelet övezett. Az istenné emelésének az volt az oka, hogy ő adott törvényt az egyiptomi asszonyoknak, amelyben előírta nekik, hogy csak egy férjük legyen, maradjanak mértékletesek, a házasságtörést pedig, ha kiderül, megbosszulja. Ezen kívül ő készített először vasfegyvereket. Ez azért könnyítette meg a háborúzást, mert korábban csak kővel és botokkal harcoltak. A Húsvéti Krónika így összegezte a tevékenységét: ἀπεθεώσαν οὖν αὐτὸν ὡς σωγροσύνην νομοθετήσαντα καὶ τροφήν ἀνθρώποις διὰ κατασκευῆς ὄπλων εὐρυνκότεα; πρὸ γὰρ αὐτοῦ ῥοπάλοις καὶ λίθοις ἐπολέμουν.

Az istenek királyságáról szóló fejezetben két kivételes ábrázolás található. Az egyik rendhagyósággal Bélos kapcsán találkozhatunk. Az ő személye azért érdekes, mert a krónika szerzője semmi mást nem mondott róla, mint hogy Zeus fia volt és két évig uralkodott az asszírok felett, majd meghalt, a perzsák pedig mint istenüket imádták. Βῆλος ἐβασίλευσεν τῶν Ἀσσυρίων ἔτη δύο, καὶ τελευτᾷ, ὄντινα οἱ Πέρσαι ἀπεθέωσαν. A krónika tehát egyetlen olyan tettéről sem számolt be, amely méltóvá tette volna arra, hogy halhatatlan istenként tisztelje az utókor.

A másik figyelmet érdemlő mitológiai alak Héraklés. Ő ugyanis, ahogy a görög mitológiai hagyományból ismert, a tizenkét munka elvégzése után elnyerte a halhatatlanságot és az olymposiak kapusa lett. Ennek ellenére nem számolt be a krónika arról, hogy halála után istenként tisztelték volna, sőt a hőstetteiről sem esik egyetlen szó sem a műben. Mégis nagy jótettet vitt végbe, és mint εὐπετής-t tartották számon. Ő volt ugyanis, aki Phoinix uralkodásának idejében „feltalálta” a bíborfestéket. A találmányát a királynak ajándékozta, aki megparancsolta, hogy senki más nem hordhat bíborruhát, csak ő és Fönícia utána következő királyai, hiszen ezzel tűnt ki a tömegeből. Előtte ugyanis mindenkinek ugyanolyan színű gypjúöltözetei voltak, így az alattvalók és katonák között nehéz volt felismerni az uralkodót.

A példákából világos tehát, milyen tetteket hajtottak végre földi királyokként azok, akiket mi mint olymposi isteneket ismerünk. Várost alapítottak, ahogyan Nimród, törvényt adtak az embereknek mint Héphaistos, elsőként gyakoroltak uralkodó hatalmat az emberek fölött mint Kronos, vagy olyan alapvető dolgokra tanították meg az embereket mint a vadászat, a fegyverkészítés vagy a filozófiálás.

Nem esett szó a mitológiát tárgyaló rész vizsgálata során a szintén földi királyokként ábrázolt egyiptomi istenekről, sem a hősokról és nem szól részletes elemzés azokról az eredetmagyarázatokról sem, amelyek megtalálhatóak ebben a rövid részben. Ezek mind egy-egy újabb kutatás témájául szolgálhatnak. Mégis ízelítőt kaphattunk abból, hogyan ábrázolta az ismeretlen szerző az eseményeket, amelyekről hírt adott és milyen tudással rendelkezhetett egy olyan szerzetes, aki arra vállalkozott, hogy az emberi történelmet Ádám teremtésétől egészen a Kr. u. VII. századig bemutassa.

Irodalom

- HADZISZ, D. – KAPITÁNYFY, I. (szerk.): *A bizánci irodalom kistükre*. Budapest (Európa) 1974.
- MIGNE, J. P (ed.): *Chronicon Paschale*. (PG 92) Paris 1860.
- PROKOPIOS: *Titkos történet*. (Fordította: KAPITÁNYFY, I.) Budapest (Helikon) 1984.
- SARKADY, J. (szerk.): *Görög vallás – görög istenek*. (Európai Antológia) Budapest (Gondolat) 1974.
- SAVVIDIS, K.: *Chronikon Paschale*. Der Neue Pauly II (1997) 1168.
- SEE, V. K.: Euhemerismus. Lexikon des Mittelalters IV (1989) 86–87.
- THRAEDE, K.: Euhemerismus. Reallexikon für Antike und Christentum VI (1966) 879–886.

Die Darstellung der griechischen Mythologie in der Oster-Chronik

Die Oster-Chronik ist eine im 7. Jahrhundert n. Chr. in Konstantinopel entstandene Weltgeschichte, deren Verfasser eine geistliche Person gewesen sein kann. Ein wichtiges Charakteristikum dieser Gattung ist – außer der Tatsache, dass es im Grunde genommen um eine christliche Gattung geht, deren Sprache nahe der tagtäglich verwendeten griechischen Sprache stand –, dass die Ereignisse von der Schöpfung der Welt über die Geschichte der Juden, des antiken Griechenlands und Roms und dann über die Geschehnisse des Christentums bis zum Zeitalter des Verfassers dargestellt werden. Dementsprechend befindet sich „das Kapitel“ über die griechische Mythologie in dem Teil der Chronik, der sich mit den Ereignissen des Alten Testaments beschäftigt. Der Verfasser der Chronik lebte während der Zeit des Hellenismus und wandte die euhemerische Mythosdarstellung an, die dank Euhémeros entstand und von den christlichen Kirchenvätern als ein Argument gegen das Heidentum eingesetzt wurde. Nach dieser Darstellung waren die von den polytheistischen Griechen verehrten olympischen Götter wirkliche Personen, Könige, die nach ihrem Tod wegen ihrem großartigen Werk auf der Erde als Götter verehrt wurden. Durch die Analyse des mythologischen Teils erfährt der Leser, über welche Götter die Chronik berichtet und inwieweit der Verfasser der Darstellungsweise der Kirchenväter folgte. Außerdem bekommt man eine Antwort darauf, wie diese Herrscher der Verehrung als Götter würdig werden konnten.